

Nieuw kunstwerk in de Tweede Kamer

Aarde in de kijker

In de tijdelijke vergaderzaal van de Tweede Kamer prijkt nieuwe kunst. Een van de kunstwerken heet *Aarde*. Het bestaat uit vijf panelen met grond. Het werk valt extra op vanwege de plaatsing achter het spreekgestoelte. Velen kennen *Aarde* daarom via de televisie. Wij verdiepten ons in het kunstwerk, spraken met de kunstenaar en peilden reacties.

Door: Theo Edelman en Joop Okx

Over de auteurs:

Theo Edelman is directeur van Bodemkundig Adviesbureau Edelman bv. Joop Okx werkte tot voor kort bij Wageningen Universiteit en Research en is actief in de wereld van de beeldende kunst.

INLEIDING

De Tweede Kamer kent een speciale Kunstcommissie waarin Kamerleden zitting hebben. De Kunstcommissie adviseert over het inrichten van het Tweede Kamergebouw, inclusief de aankleding met kunst. De commissie is aan de slag gegaan voor de tijdelijke vergaderzaal van de Tweede Kamer. Zij zocht kunstwerken die refereren aan het Nederlandse landschap.

Bij het selecteren van kunstenaars kwam Jos de Putter in beeld. Hij heeft enkele werken op zijn naam waarin landschap een voorname rol speelt. Een voorbeeld daarvan is *Zeeuwse Klei* uit 2013. Dat is een video-drieluik met opnames van een veldje aardappels gedurende een heel jaar. Het levert een verstild en fascinerend schouwspel, met als hoogtepunt een nietsvermoedende passerende fazant. Een tweede voorbeeld is *Landschappen* uit 2017, een serie portretten van boeren en landarbeiders die een leven lang met de hand op het land hebben gewerkt. De groeven in hun gezichten verklaren de titel. De Kunstcommissie raakte

geïnteresseerd en Jos de Putter kwam op de shortlist terecht. Dat resulteerde via een omweg in een kunstwerk waarin aarde een hoofdrol speelt.

AARDE EN KUNST

Het gebruik van aarde in de beeldende kunst is niet nieuw. Samen met houtskool vormde aarde het pigment in prehistorische grotschilderingen. Recentere voorbeelden zijn Egyptische en Azteekse wandschilderingen, Pompeïaanse fresco's, Chinese en Perzische prenten, schilderijen uit Renaissance en Barok en de schilderijen van de Afrikaanse San en de oorspronkelijke bewoners van Australië en Amerika. Aarde bestrijkt een breed palet aan kleuren: het is er in geel, paars en roze, lichtgroen, bruin en blauwachtig grijs, oranje-rood, dieprood, wit en bijna zwart.¹ Een vroeg voorbeeld van een werk waarin het bewerken van aarde in beeld wordt gebracht is het prachtige *Les Très Riches Heures du Duc de Berry* (1416) van de gebroeders Van Limbourg. Meer verwantschap met de *Aarde* van Jos de Putter vinden we pas later in werken van Herman de Vries, Andy Goldsworthy, Claire Pentecost, AtelierNL en Hans Haacke. Er zijn opvallende parallellen tussen de *Aarde* van Jos de Putter en *Der Bevölkerung* van Hans Haacke. Net als bij *Aarde* is het bodemmateriaal uit een heel land afkomstig, in dit geval de Bondsrepubliek Duitsland. Door plantengroei is het bodemmateriaal inmiddels niet meer zichtbaar. Een tweede overeenkomst is de plek die het kunst-

FIGUUR 1. VOORBEELDEN VAN KUNST WAARIN DE AARDE EEN HOOFDROL SPEELT.

VAN LINKS NAAR RECHTS *SOIL-ERG* VAN CLAIRE PENTECOST, DETAIL VAN *UIT DE KLEI GETROKKEN* VAN ATELIERNL EN *DER BEVÖLKERUNG* VAN HANS HAACKE.

FIGUUR 2: ZIJAAZICHT VAN HET KUNSTWERK AARDE (FOTO HARM VAN DEN BERG _ STUDIO PLANCIUS).

werk gekregen heeft: Haackes werk is geplaatst in het Reichstagsgebouw waar de Deutsche Bundestag zetelt. Ten slotte refereren beide kunstwerken aan de zorgplicht die wij, en dus ook onze volksvertegenwoordiging, hebben ten aanzien van de aarde.

DE MAKER VAN AARDE

Jos de Putter is in 1959 als boerenzoon geboren in Terneuzen. Hij studeerde taalkunde, literatuur en filosofie in Leiden en Berlijn. Na zijn studies werkte hij een aantal jaren als filmcriticus. Daarna ging hij zelf films maken, die vaak in de prijzen vielen.

Ik vraag mij soms af in hoeverre mensen de verborgen wereld onder onze voeten nog herkennen

Voor het volledige oeuvre van Jos de Putter verwijzen wij naar zijn website.² Wij lichten er twee films uit die verweven zijn met het landschap. Zijn eerste documentaire (*Het is een schone dag geweest*, 1993) is een verstilld portret van zijn Zeeuwse ouders en een ode aan een verdwenen manier van leven. In zijn documentaire *Het verlorene land* (2006) schetst De Putter een somber beeld waarbij Nederland door water overspoeld raakt. Angstaanjagende archiefbeelden getuigen van de verwoestende kracht van het water en zetten het verhaal kracht bij. Zijn roots en zijn zorg om de aarde hebben ongetwijfeld een rol gespeeld bij het tot stand komen van zijn recente werk in de Tweede Kamer.

VAN LUCHT NAAR AARDE

Tijdens het maken van een voorontwerp stond de kunstenaar in de bouwput van de tijdelijke vergaderzaal van de Tweede Kamer. Hij zag tot zijn verwondering dat het daglicht buiten werd gehouden. Een parlement zonder direct contact met de buitenwereld voelde merkwaardig. Zo kwam hij op het idee om het Hollandse licht dat door het jaar heen verandert op videoschermen te projecteren. Al snel bleek dat dit niet kon doorgaan in verband met de hoge technische eisen en bezwaren van de audiovisuele dienst van de Tweede Kamer. Daarom bedacht Jos de Putter iets heel anders. Niet de lucht, maar de aarde zou centraal staan.

HET KUNSTWERK

Wij spraken Jos de Putter telefonisch. Eerst wilde hij iets kwijt over het gebruikte materiaal. “Het gebruik van aarde in het kunstwerk verwijst naar de *arte povera*. Ik voel me verbonden met deze stroming sinds ik daarover een werkstuk schreef voor een vriendin met minder talent voor schrijven.” In de *arte povera* wordt veel gewerkt met goedkope materialen. In andere definities wordt ook wel gesproken over ‘waardeloze eenvoudige materialen’. Maar wij vinden het ongepast om in dit tijdschrift de aarde als waardeloos te bestempelen.

Daarna gaat de kunstenaar in op de afzonderlijke panelen: “Eerst wilde ik vijf panelen met onbewerkte aarde vullen. Dat vond ik gaandeweg toch te nostalgisch vanwege de vele, soms negatief uitvallende handelingen die we in de aarde verrichten. Daarom heb ik ervoor gekozen verschillende aspecten van de bodem te etaleren.”

Hij vervolgt met een uitleg over de vijf panelen: “Het eerste paneel toont de aarde in haar oorspronkelijke staat: puur en onbewerkt. In het tweede paneel heb ik wat gespeeld met de compositie.” Het valt ons op dat een kluit over de rand heen steekt, alsof die wil zeggen ‘Ik ben een deel van jullie, reik mij de hand’. “Het derde paneel bevat een serie netjes gesorteerde kluiten zoals kinderen, bodemkundigen, fysisch geografen en geologen dat soms spelenderwijs met hun stenen doen. Op het vierde paneel is de aarde als han-

delswaar uitgesteld op blank stalen tafels. Het refereert aan het eindeloze gesleep met grond dat wij natuurlijk allemaal kennen. Het vijfde paneel toont een geploegde grond: de ploegsmeden zijn zichtbaar en verlenen het paneel een zekere verticaliteit.” De kunstenaar meldt nog dat hij de aarde rechtop heeft gezet, zo-

Een parlement zonder direct contact met de buitenwereld voelde merkwaardig

dat die ‘een gesprekspartner’ is in het parlement. De vijf panelen nodigen uit om de aarde als het ware opnieuw te zien.

THE MAKING OF

Hoe ging de kunstenaar te werk? “Ik ben eerst in de toenmalige bouwput van de tijdelijke vergaderruimte van de Tweede Kamer gaan kijken. De ruimte achter het spreekgestoelte is enorm. Een enkel paneel zou daarom onvoldoende effect sorteren. Mijn ontwerp bestaat uit vijf panelen van 3,60 x 2,00 meter en vult een groot deel van de wand. Het gewicht stelt hoge eisen aan de dragers. De panelen mogen uiteraard niet bezwijken onder het enorme gewicht.”

De aarde komt uit verschillende delen van Nederland. “Ik ben begonnen op bekend terrein: de akkers waar ik vroeger onkruid heb gewied. Voor de selectie van andere locaties kreeg ik hulp van een grondverzetbedrijf. Een enkele keer is de bodemkaart geraadpleegd”, aldus Jos de Putter.

“Eerst heb ik de grond gedroogd. De panelen zouden verticaal worden opgesteld. Daarom is fixatie erg belangrijk. Na overleg met het Europees Keramisch Werkcentrum in Oisterwijk heb ik in mijn atelier experimenten uitgevoerd. Impregneren met verschillende bindmiddelen leidde niet tot het gewenste resultaat. Uiteindelijk heb ik gekozen voor een mengsel van houtlijm en water.”

Jan van Kleef, die voor het Wereldbodemmuseum³ in Wageningen jarenlang bodemprofielen heeft geprepareerd, gaf aan dat het museum met eenzelfde mengsel werkt. Eerder werd thinner gebruikt, maar dat is al een tijdje verboden vanwege gezondheids- en milieurisico’s.

REACTIES

Politieke partijen

Wij legden de fractievoorzitters van alle partijen per e-mail een aantal vragen voor. Van de in totaal negentien politieke partijen hebben er drie gereageerd. Caroline van der Plas van de BoerBurgerBeweging vindt het kunstwerk prachtig. “Dat er boerengrond, aarde van onze eigen grond is gebruikt, vind ik heel mooi. Als partij met ‘poten in de klei’, vind ik het fantastisch dat de Kamerleden en bewindspersonen elke dag met de aarde, de

FIGUUR 3: HET KUNSTWERK AARDE MET VIJF VERSCHILLENDE PANELEN. (FOTO: HARM VAN DEN BERG _ STUDIO PLACIUS).

klei worden geconfronteerd.” Zij hoopt dat andere mensen het kunstwerk ook gaan waarderen. De reacties op het kunstwerk [klimwand, kluitjes in het riet; *redactie*] vindt zij heel flauw en totaal geen recht doen aan de kunstenaar, het kunstwerk en de gedachte erachter. “In Nederland wordt helaas heel snel iets platgeslagen. Ik wil de kunstenaar graag een groot compliment geven!” De fractieleiders van PVV en Groep Van Haga laten met enkele oneliners weten dat zij daar totaal anders over denken.

Bodemkundigen

Nico van Breemen was hoogleraar bodemkunde en is mede-eigenaar van een kunstgalerie. Hij vindt het nieuwe kunstwerk opvallend. Het spreekt hem aan dat voor het thema aarde is gekozen, dat is immers de basis van ons bestaan. Nico associeert de kluitjes niet onmiddellijk met grond. Voorts vraagt hij zich af wat kluitjes met landschap te maken hebben. Hij zou zelf voor oppervlakken van verschillende grondsoorten hebben gekozen. Nico vindt het kunstwerk al met al niet interessant.

Wij waren ook benieuwd naar het oordeel van Stephan Mantel, hoofd van het Wereldbodemmuseum in Wageningen. Zijn museum bevat immers honderden bodemprofielen. Daarbij gaat het ook om opgeplakte grond. Stephan Mantel toont zich enthousiast over het nieuwe kunstwerk. Hij vindt het als symbool aantrekkelijker dan de Nederlandse vlag of het volkslied. “Geef mij de bodem maar, de basis van ons bestaan. Gelukkig komt de bodem weer hoger op de agenda, ook door het klimaatvraagstuk.” Hij vertelt dat kunstenaars en ontwerpers in toenemende

mate de weg naar het Wereldbodemmuseum weten te vinden. Hij zou zelf hebben gekozen voor de vijf in Nederland meest voorkomende bodemsoorten, “de natuur is immers al mooi genoeg.” Op onze vraag of hij het kunstwerk in zijn museum zou willen hebben, antwoordt Stephan dat het qua afmetingen en qua verhaal niet in het bodemmuseum past. “Maar plaatsing in een naburig gebouw, dicht bij het museum, zou een aanwinst zijn.”

Wat vinden wij er zelf van? Een museumbezoeker kijkt gemiddeld niet langer dan 29 seconden naar een werk. Niet veel langer dan een foto of een plaatje in een boek of op WhatsApp wordt bekeken. Het is een manier van kijken die niets met zien te maken heeft. In dat licht is het meeste commentaar op het kunstwerk op de social media niet erg relevant. Je een beetje verdiepen in hoe en waarom iets gemaakt is, verhoogt het begrip. En dat is precies wat wij gedaan hebben. In de kunstbeschuiving zijn er eigenlijk twee benaderingswijzen: die van de kunstenaar (de prac-

Geef mij de bodem maar, de basis
van ons bestaan

ticus) en die van de kunsthistoricus (de theoreticus). Voor de eerste benaderingswijze hadden we te maken met de onmogelijkheid de vijf panelen live op locatie te bekijken. Wel hebben we Jos de Putter uitgebreid kunnen bevragen en hadden we tientallen foto's ter beschikking. Dat helpt, maar is niet ideaal. De kunsthistorische benadering plaatst het kunstwerk in zijn historische context en ook dat vergroot het begrip. Het werk *Aarde* vraagt op een ons overtuigende manier aandacht voor zorg voor de aarde. Je kunt het zien als geëngageerde kunst: niet de esthetische waarde staat centraal, maar de inhoud. Daarnaast past het bij het eerdere documentaire werk van Jos de Putter. Wij vinden het van lef getuigen dat hij nu gekozen heeft voor een heel ander medium. De kunstenaar heeft de aarde in de kijker gezet. Daar mogen we als bodemkundigen heel blij om zijn.

TOT SLOT

De kunstenaar krijgt het laatste woord. We vroegen hem naar de reacties op zijn kunstwerk. “Vanuit mijn televisiewerk [VPRO *Diogenes en Tegenlicht*; *redactie*] ken ik het soort reacties op social media. Ik heb mij beperkt tot het wijzen op feitelijke onjuistheden, zoals de opmerking ‘Die stenen ... zou je die ook kunnen gooien naar je tegenstander als het debat niet lukt?’ [een tweet afkomstig van Pieter van Vollenhoven; *redactie*]. Maar er zitten geen stenen in het werk. Ik vraag mij soms af in hoeverre mensen de verborgen wereld onder onze voeten nog herkennen. In hoeverre hebben we daar nog contact mee? Dat zou wel eens tegen kunnen vallen.”

DANKWOORD

Wij zijn Lianne Sloots, beeldend kunstenaar te Amsterdam, erkentelijk voor het verruimen van ons blikveld. Hierdoor konden wij het kunstwerk beter in zijn context plaatsen.

NOTEN

- 1 Alles over pigmenten vind je in het boek ‘Verf. 500.000 jaar verf en schilderkunst’ van Monica Rotgans en in de boeken die behoren bij haar Project7Colours.
- 2 www.josdeputter.com.
- 3 <https://www.isric.org/>.